

BØRN I GLAS

– et essay om trends i de nye daginstitutioner
i det 21. århundrede

Af Kim Rasmussen

I disse år bygges der mange nye daginstitutioner. Ikke siden 1970erne har der været så stor aktivitet. Især i og omkring hovedstaden bygges der, fordi befolkningsprognoserne tilskynder dette, men tendensen gælder på landsplan. Det er således næppe forkert at tale om, at en bølge af daginstitutioner er skyllet ind over landet. Det er næppe heller forkert at hævde, at denne bølge på markante punkter adskiller sig fra det daginstitutionerbyggeri, vi kender fra det 20. århundrede. Ej heller selvom det 20. århundredes institutionsbyggeri ikke udgør en homogen størrelse, men snarere må beskrives som en "polyfoni", der omfatter en lang og broget historie med mange "stationer" på vejen.

Det første danske børneasyl er fra 1828. Den første børnehave er fra 1871 baseret på F.Frøbels ide om Kindergarten. Herefter udvikler ideen om børnehave sig. Inspirationerne kommer i begyndelsen fra bl.a. M.Montessori, A.Myrdal, og i mellemkrigstiden fra reformpædagogik – herhjemme repræsenteret af S.Riffbjerg. Fænomenet ”børnehave” materialiserer sig således i det 20. årh. i forskellige udformninger. I 1930/40erne begynder de første centralinstitutioner og folkebørnehaver knyttet til almennyttigt boligbyggeri at dukke op. Behovet for børnepasning er stigende og der indrettes også børnehaver i bygninger, der ikke er tænkt til formålet (villaer, lejligheder, o.a.). Fra 1950-60erne bliver det en velfærdsstatlig opgave at sørge for daginstitutioner og at skaffe pladser, – noget som kulminerer i 1990erne med dens statslige ”pasningsgaranti” og barndommens altomfattende institutionalisering, hvor ca.95% af alle børn ml. 3 og 5 år går i daginstitution i bygninger, der rækker fra discount barakbyggeri til arkitektur af høj kvalitet baseret på et pædagogisk idegrundlag.

Hvad adskiller så daginstitutionsbyggeri opført i det 21. århundrede fra de variationer, vi kender fra det 20. århundrede? Flere ting bør nævnes:

- a) Byggeriets størrelse / volumen og det antal børn, de nye institutioner rummer (ml. 100 og op til 260 børn, hvilket giver mindelser om asylernes børnemasse).
- b) Selve arkitekturen med dens udformning af rum og sted (vægt på forskellige fleksible funktions- og læringsrum), samt udstrakte brug af glas i både ydermure og i indre vægge (lys, transparens, overvågning).
- c) den ontologiske forståelse af, hvad et barn ”er” (det kompetente barn, – altså det individualiserede barn, der formår at performe og klare sig iblandt mange børn i hverdagens mangfoldige fysiske og digitale rum).

I dag er vi øjensynlig ved at tage afsked med de hidtidige og velkendte udformninger af vuggestuer, børnehaver, aldersintegrerede institutioner ”i barnets skala” fra det 20. århundrede, som de fleste yngre generationer af danskere kender fra deres egen barndom og institutionsliv. Prototypisk: mindre et-plans institutioner, ofte bygget op omkring en lang gang eller et fællesrum, og med 3 (sydvendte) hovedstuer på den ene side af gangen og på den modsatte side garderoberum, toilet og baderum (mod nord). Kort sagt: Vi har at gøre med et felt, som er i erosion og under forvandling.

Ex. 1

Eksempler belyst via en visuel approach

Nogle udvalgte eksempler kan hjælpe til at konkretisere og illustrere iboende tendenser og problemstillinger i det ny daginstitutionsbggeri.

Det første eksempel og foto (ex.1) er taget fra første etage. Stedet hvorfra der skues, er en af de ”kontrol-og informationsposter” i bygningen, hvor man kan holde øje med mange ting på en gang: glasvæggen gør det muligt for de professionelle både ”at kigge ned” / ”holde øje med” indgangspartiet i stuetagen, ligesom glasvæggene gør det muligt ”at kigge i flere retninger” / ”se gennem” de rumopdelinger, som væggene skaber på samme etage (se også ex.2.). Samtidig er stedet kendetegnet ved, at her er pult, notatbøger, telefon, info-sedler, – noget af alt ”det bureaukratiske stof” som er nødvendigt, hvis livet i en stor og kompleks bygning skal hænge sammen. Man må spørge: Er det sådan et nutidigt panoptikon ser ud?

Ex. 2

Hvor det 20. århundredes daginstitutioner almindeligvis blev bygget i ét plan, dér bygges de nye daginstitutioner ofte i flere etager (flere m² for pengene). Dette betyder, at hverdagen i "det samme hus" opleves ret forskelligt afhængig af hvilken etage børn og voksne befinder sig på. Ligesom etagerne "producerer" en række logistiske og organisatoriske problemstillinger for de professionelle med hensyn til at udveksle, kommunikere og interagere på tværs af etager. Desuden skaber etagebyggeriet nogle "lavpraktiske" men dagligt tilbagevendende problemer med hensyn til kontakt, kommunikation og at komme op og ned, ud og ind – både set i et børne- og et voksenperspektiv. Spørgsmålet om tilgængelighed og dermed også spørgsmålet om børns autonomi og mulighed for selv at bestemme og selv kunne bevæge sig rundt i et hus, der principielt er skabt til børn, synes udfordret af det ny byggeris volumen.

Meget tyder desuden på, at de indre vinduer/ glasvægge ikke svækker men forstærker pædagogens rolle som kigger, overvåger, kontrollør, – ligesom børnenes rolle som genstand/objekt for kigning, overvågning og kontrol, synes understøttet af miljøets transparens. At pædagogen selv bliver eksponeret, hører med til dialektikken ved fænomenet; "glassets transparens". Imidlertid ændrer dette ikke noget egentligt ved magtbalancen mellem børn og voksne. De professionelle har stadig (ligesom i det 20. århundredes institutioner) definitionsmagten, den fysiske og den diskursive overlegenhed – nu forstærket af den høje grad af transparens.

De to næste fotos (Ex. 3 og 4.) er yderligere eksempler på transparens og tendenser i det 21. århundredes institutionsbyggeri. Indvendige vinduer inviterer til kigning (hvad sker der her?) og skaber mulighed for, at beskueren kan få visuelle indtryk og informationer, samtidig med at glasset lukker audi-

Ex. 3

Ex. 4

tive informationer ude. På en måde ligger denne adskillelse af lys og lyd / udelukkelse af lyd, i forlængelse af en kritik af det generelle støjniveau, som plager mange i danske daginstitutioner. Samtidig må man spørge: Hvad er det for en forståelse af børn, voksne, leg, læring, social interaktion, osv. der produceres, når ens forståelse af socialt liv reduceres til det man ser gennem et vindue / en glasvæg?

Går man tættere på eksemplerne, ser man at ex. 3 viser det kig ind i badeværelset/toilettet, man har fra den tilstødende stue. Et kig som på en og samme tid kan fortolkes som både et kontrollerende og et "præventivt blik". Glasset bidrager til, at den professionelle, der opholder sig på toilettet, kan

følge med i, hvad der sker på stuen, når man går fra for at skifte eller hjælpe et barn, og de som befinder sig i stuen, kan holde opsyn med (og dermed principielt forebygge) at der sker seksuelle overgreb på børn, – det er i det mindste det som pædagogerne fortæller om rummet (en eftervirkning af de sager om pædofili, som for 15-20 år siden var fremme i offentligheden). At vinduet samtidig bidrager til en generel mistænkeliggørelse af (især mandlige) pædagoger, er et ikke uvæsentligt biprodukt af arkitekturen. Den risiko-tænkning, som i dag generelt overlejrer børns liv og barndom og som er indlejret i så forskellige ting som legepladscirkulæret til sprogtest af 3årige, synes således også indlejret i husets glasserede vægge.

Ex. 5

Ex. 4 viser det kig ind på "stuen", som man kan få, når man opholder sig i alrummet udenfor eller passerer forbi. Vinduet bidrager til at mere lys passerer, ligesom det synliggør det pædagogiske arbejde og børns aktiviteter. Desuden minimerer vinduet skellet mellem privathed og offentlighed. I forvejen er institutioner (det gælder alle typer fra vuggestuer til plejehjem, fra hospitaler til fængsler) kendetegnet ved begrænset privathed. Men glasset synes at reducere graden af privathed yderligere.

Apropos ex. 5 – Findes der overhovedet et hjørne eller en krog, hvor man som barn bare momentvis kan være sig selv?

Rationalitet, politik og arkitekturens paradokser

Tendensen i det ny daginstitutionsbyggeri viser, at der bruges glas i både ydermure og i indre vægge. Men er de transparente rum god byggestil? Er det socialt bæredygtigt? Hvilken slags mennesker bidrager arkitekturen til at skabe? Glasmennesket – det gennemtransparente menneske, der intet har at skjule og som er i rationel selvkontrol. Tager dette træk ved byggeriet hensyn til de mangfoldige behov, som en bygning i hverdagen skal dække, hvis alle parter i bygningen skal føle sig tilpas?

Har arkitekterne eksempelvis forstået, at de nye store børneinstitutioner indskraver sig i et sært paradoks, hvor politikerne med målrationelle argumenter på en gang ønsker sig økonomiske stordriftsfordele / effektivitet / optimering, og som led heri ønsker social inklusion / rumlighed / accept af alle slags børn i en og samme institution, – SAMTIDIG med at de konkrete børns kropslige, kulturelle og kognitive forskelligheder og behov vanskeligt lader sig tilgode i gennemtransparente rammer?

Spørgsmål om volumen og transparens må ikke *kun* anskues i forhold til principielle problemstillinger om overvågning, privathed og frihed. Det må også betragtes i forhold til, hvad det fysiske miljø gør ved menneskene, og hvad menneskene gør ved

miljøet. Hvordan er det mon at være et sansesensitivt barn i en af disse meget transparente institutioner? Hvordan er det mon for børn med forskellige slags handicaps at skulle være inkluderet i disse gennemsigtige børnehuse? Inklusionspolitikken fordrer jo, at der skal tages hensyn til alle.

Re-aktioner og kampen om mening

Det bygningerne gør ved børn og voksne, af føder imidlertid også reaktioner. Det fysiske rum determinerer aldrig det sociale rum, derimod interagerer det fysisk-materielle og det sociale rum, og i denne interaktion fremkommer det oplevede og kulturelle rum, dvs. det rum som aktørerne forsøger at gøre meningsfyldt.

Det meningsfulde rum skabes og kodes altid aktivt af dem, som indtager og beboder rummet. I interaktionen mellem arkitektur og sociale aktører fremstår daginstitutionen som en kamp-zone. Arkitekternes indkodning af rummene afkodes sjældent identisk af institutionsbrugerne. Selv stærkt kodede rum som eksempelvis garderobe og toilet/bad, afkodes momentvis aktivt af børnene og får andre funktioner og en anden mening: fx kan garderoben blive til "kede-sted/savnested" (hvor børnene trækker sig tilbage hvis de er kede af det eller savner mor/far), ligesom børnene kan omkode og redefinere toilet/bad til et sted for vandsjov og eksperimentarium. Det hører med til historien og kampen om "mening", at det ikke kun er arkitekterne og brugerne, der kæmper. Pædagoger og børn kæmper jævnligt/dagligt indbyrdes om rummenes mening og sociale orden.

I de nye daginstitutioner er kampen og kodningen af glasset allerede i gang. Visse steder fremstår glasset så meningsløst eller så forstyrrende, at det må omkodes. De professionelle skærmer af, dækker til, forsøger at justere og organisere sig ud af hverdagens vanskeligheder. Selvom lys på mange måder er velkomment – især i den mørke del af året, nævnes sollyset også tit som en gene og noget, der skaber irritation, når mængden af lys bliver for stor eller lyset bliver for skarpt. Eller når lyset reflekteres af glas og andre materialer, og når rummene bliver for varme og uventilerede.

Forældrenes reaktioner er delte. Nogle foretrækker det ny byggeri med dets ulemper fremfor de ældre og mange steder (ned)slidte institutioner. Et stigende antal forældre og pædagoger vælger imidlertid i dag at oprette private institutioner. Ikke kun som reaktion på det ny og voluminøse byggeri, men også for at få indflydelse på børnenes institutionsliv i en tid, hvor den politiske og rationelle styring af daginstitutionsfeltet, har taget overhånd.

Og hvad gør børnene? De søger hen i de hjørner og områder, der inviterer, og hvor det er muligt at lege de lege, der er sjove og spændende. De bygger huler og skærmer af med "det flytbare" og skaber midlertidig privathed i det transparente miljø. Nogle gør sig "usynlige" / "skjuler sig i lyset" i mængden af børn, mens andre bliver eksponeret. Nogle driver rundt som institutionslivets små nomader på vandring mod at skabe mening i en ørken af glas.

Ex. 6. I nogle institutioner reagerer pædagogerne på de transparente rum, ved at sætte matteret film op på den nederste del af glasvæggene. Det gør de for at beskytte børnene mod flimrer og unødigt visuel information. Afdækningen giver børnene mulighed for at koncentrere sig om det, som sker i det rum, de selv opholder sig, og undgå at blive forstyrret af det som flimrer forbi i tilstødende rum. Hvis børnene er interesserede i at se, hvad der sker i det tilstødende rum, kan de kravle op på "trappemøblet".

Mon ikke kampen om meningen med de nye daginstitutioner fortsætter? Både på det lokale plan i de enkelte institutioner, men også på det politiske, idemæssige og faglige plan, hvor politikere, arkitekter og andre fagfolk med interesse og passion for børn og barndom, pædagogik og arbejdsmiljø, brydes om meningen, selvom kamplinjerne her ikke altid er lige så transparente som i de nye daginstitutioner.

Kim Rasmussen er lektor ved Institut for Psykologi og Uddannelsesforskning, Roskilde Universitet.

Ex. 6